

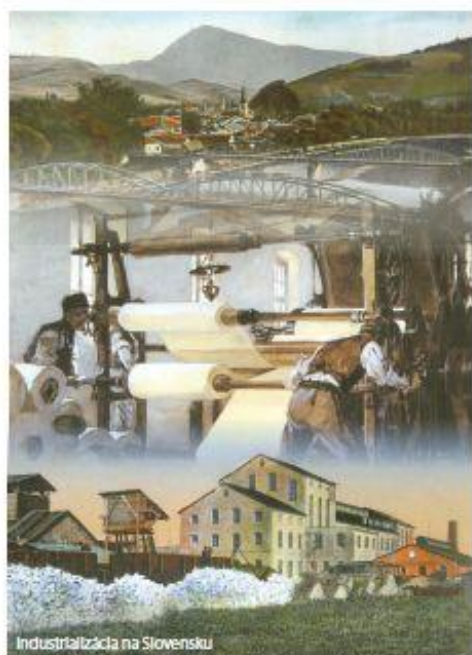
SPOLOČENSKÝ A HISTORICKÝ KONTEXT

C. Pissaro: Boulevard Montmartre v zimnom ráne (1897)

Koniec 19. a začiatok 20. storočia priniesol rozvoj vedy, techniky a nových technológií: vznikla napr. kvantová teória Maxa Plancka, teória relativity Alberta Einsteina, neskôr bol objavený penicilín (Alexander Fleming). Toto obdobie bolo preto ovplyvnené tzv. vedecko-technickou revolúciou (zavedenie elektromotora do priemyselných strojov, postupná elektrifikácia, počiatky automatizácie – napr. pásová výroba v automobilovom priemysle, používanie plastov), ktorá vo veľmi krátkom čase zmenila na nepoznanie životný štýl ľudí: zrýchlila životné tempo, zvýšila efektívnosť práce či naplnila voľný čas ľudí.

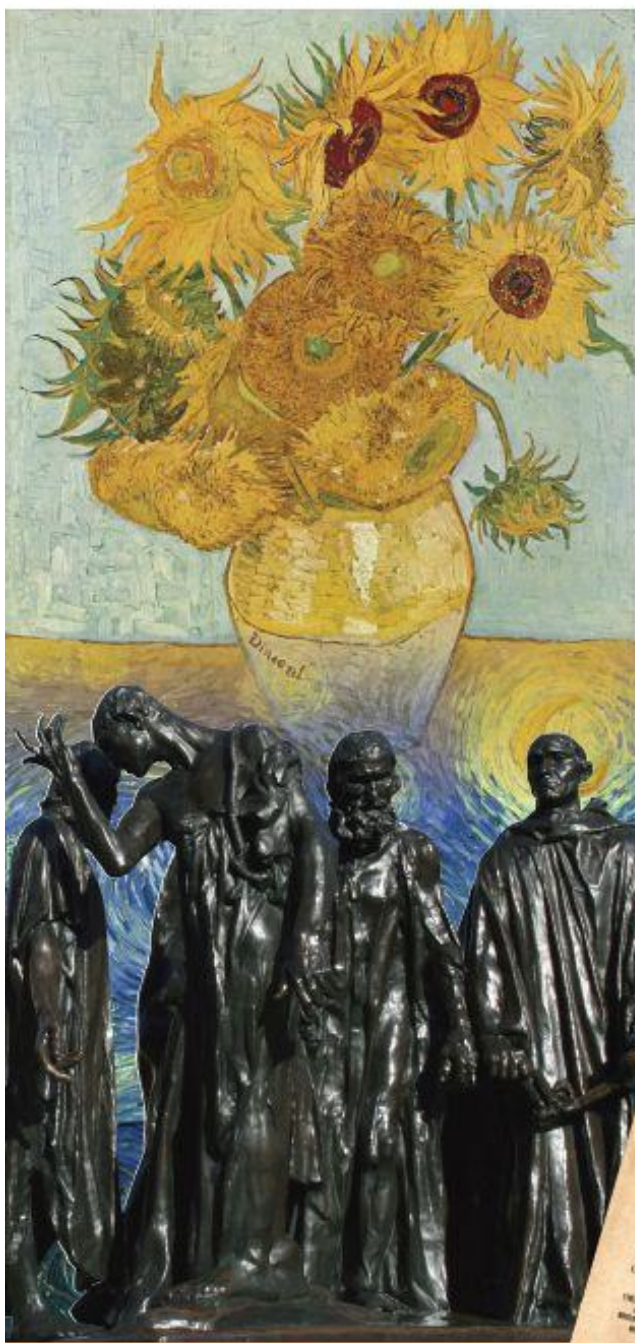

Industrializácia na Slovensku

Mestá sa rozrastajú, pribúdajú industriálne zóny, robotnícke obytné oblasti, ale aj luxusné vilové štvrte, skracujú sa vzdialenosti medzi mestami, štátmi i kontinentmi (zásluhou železničnej a lodnej dopravy, neskôr i leteckej dopravy) a zvyšuje sa životné tempo – objavuje sa dovtedy nepoznaná hektika a dynamika každodenného života. Pokrok a pohodlie boli zaplatené časom, ktorý človek strávil v práci, často v anonymnom neznámom prostredí továrne, pocitom osamelosti uprostred čoraz väčších mestských štvrtí, pocitom neistoty a strachu pred stratou zamestnania v podmienkach kapitalizmu voľnej súťaže. Kontakt so zámorím rozšíril obzory i materiálnu kultúru Európy a ukázal nové pracovné možnosti a kultúrne hodnoty mimo starého kontinentu.

2. LITERÁRNA MODERNA

LITERÁRNE SMERY A TENDENCIE

symbolizmus
impresionizmus

AUTORI A DIELA

Charles Baudelaire: *Súvislosti, Človek a more*
Jean Arthur Rimbaud: *Zora*
Maurice Maeterlinck: *Slepí*
Ivan Krasko: *Moje piesne, Jehovah, Topole, Pieseň, Vesper dominicae*
Janko Jesenský: *Romantika*
Paul Verlaine: *Básnické umenie, Jesenná pieseň*

Štandardizované pojmy

- literárna moderna, impresionizmus, symbolizmus
- čistá lyrika, prírodná lyrika, spoločenská lyrika, ľúbostná lyrika, úvahová (reflexívna) lyrika
- protiklad/kontrast, asociácia, symbol, zvukomalba, eufónia

Štandardizované dielo (povinné)

I. Krasko (vlastný výber)

Človek a more

Charles Baudelaire

(pozri s. 42)

AUTORSKÝ KONTEXT

Báseň *Človek a more* má znaky **úvahovej (reflexívnej) lyriky**. Lyrika ako autoštylizácia básnika sa v čase moderny a neskôr avantgardy stala prevládajúcim literárnym druhom. Na rozdiel od klasického chápania **úvahovej (reflexívnej, meditatívnej) lyriky**, modernistickí básnici sa častejšie zamýšľajú nad svojím životom, vnútrom, osudom, nad svojou perspektívou (smútok, pesimizmus, stratenosť vo svete, nenaplnená láska, často iba koniec lásky) a menej pozornosti venujú národnému kolektívu či ľudstvu ako celku.

Literárny
kontext

Ukážka 15

Človek a more

Ó, človek voľnosti, miluješ oceán!
Ako tvár v zrkadle skúmaš sa na hladine,
kým vlna rodí sa a v inej opäť hynie.
Tvoj duch sa vyrovná i jeho hĺbinám.

Rád vnikáš do hĺbky, z ktorej tvoj obraz žije,
okom i rukami zvieráš ho hlbavý
a tvoje srdce vše vlastný tep zastaví
v hučaní neskrotnej a divej elégie.

Obaja temní ste, zovretí do kostí!
Nikto sa, človeče, k tvojmu dnu nepriblíži.
Nik nezrel, oceán, bohatstva v tvojej skrýši.
Všetko si držíte žiarlivo v tajnosti.

A predsa stáročia, čo z pamäti sa tratia,
trváte bez citu v nemennom súboji,
natolko smrť a krv oboch vás opoju,
vy veční sokovia a neústupní bratia!

*Ch. Baudelaire: Kvety zla,
prekl. J. Švantner (1857)*

Úlohy k ukážke 15

1. Dokážte citátni z ukážky, že Baudelairova báseň vypovedá aj o vnútorných pocitoch lyrického subjektu či samotného autora (autoštylizácia).
2. Ako vníma Baudelaire človeka? V akom zmysle je more zrkadlom človeka?
3. Myslite si, že slovo *duch* má v básni taký istý význam ako slovo *duša*?
4. Pracujte v dvojiciach. Identifikujte znaky symbolizmu v téme ukážky, vo využití umeleckých prostriedkov.
5. Uvedte dôkazy, ktorými potvrdíte, že text ukážky patrí do úvahovej (reflexívnej) lyriky.
6. Aký je pocitový svet lyrického hrdinu? Líši sa od pocitového sveta lyrického hrdinu v básni *Topole* na s. 53?
7. Podľa Baudelaira človek vníma svet cez pocity. Nájdite v texte ukážky zvukový vnem.

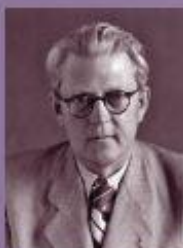
Jozef Mak

(sociálno-psychologický román)

Trp, Jozef Mak. Človek-milión si, nuž vydržíš všetko, keďže nie je pravda, že najtvrdší je kameň, najmocnejšia je oceľ, ale pravda je, že najviac vydrží na svete obyčajný Jozef Mak.

J. Čiger-Hronský

J. Mudroch: Bahň (1942)

Jozef Čiger-Hronský

(1896 – 1960)

AUTORSKÝ KONTEXT

Absolvoval učiteľský ústav v Leviciach, bol vojakom v prvej svetovej vojne. Po návrate z talianskeho frontu bol učiteľom a zapojil sa do činnosti Maticе slovenskej ako tajomník a správca. Zaslúžil sa o vybudovanie tlačiarne Neografia. Mal zásluhu na zvýšení členskej základne Maticе, založil jej vedecké odbory, vydával časopisy (Slniečko) a umelecky hodnotné lačné vydania kníh. Po druhej svetovej vojne emigroval z obavy pred politickou perzekúciou do Argentíny. Po roku 1989 bol občiansky, politicky i umelecky rehabilitovaný. Roku 1993 boli jeho telesné pozostatky prevezené do Martina a sú uložené na Národnom cintoríne.

Z tvorby: romány *Chlieb*, *Andreas Búr Majster*, *Pisár Gráč*, *Svet na Trasovisku*; zbierka noviel *Sedem stôc*

Napriek tomu nemáme v úmysle označiť tento román ako ideový celok za román existencialistický jednoducho preto, že „nieť takého hlbokého dna utrpenia, ktoré by sa tu nechápalo ako dočasné, ako premeniteľné.“... je to román v podstate sociálny, i keď silno expresívne a expresionisticky zafarbený, hľadajúci iné cesty vystihnúťia ústredného ľudského problému tridsiatych rokov – problému útlaku a biedy. Ideou románu je heroizmus ľudského utrpenia.

J. Števček

J. Alexy: Rujanšťa (1930)

Román sa začína narodením Jozefa Maka – nemanželského syna vdovy Evy Makovej. Jozef má o dva roky staršieho brata Jana, ktorého obdivuje. Aby nebol matke a bratovi na príťaž, Jozef odchádza do služby k bačovi Kubandovi. Počas požiaru, ktorý zachvátil dedinu, zhorí aj chalupa Evy Makovej. Jano odíde, osud matky ho nezaújima. Jozefa s matkou prichýli krstná mama Hana Melošová. Jozef pracuje u drevorubačov, zamiluje sa do Maruše Melošovej a po smrti krstnej mamy sa rozhodne pre nich postaviť novú chalupu. Pred jej dokončením ho povolajú na sedem rokov na vojnu. Keď sa vráti, matka je mŕtva, Maruša je vydatá za jeho brata Jana a bývajú v chalupe, ktorú Jožo postavil na Janovom pozemku... Po čase sa žení s Julou Petriskovou, ktorá však pri pôrode ich dieťaťa zomiera.

Z diela

PRVÁ POLOVICA 20. STOROČIA

Editino očko

(psychologická poviedka)

Vámoš pochopil svoju literárnu úlohu ako nutnosť ukázať, že život je krutý a nezmyselný paradox. Preto musel nájsť myšlienkové vyústenie z takto pochopeného komplexu života.

J. Števček

Gejza Vámoš

(1901 – 1956)

Narodil sa v dnešnom Maďarsku, matka mu zomrela skoro. Po štúdiu medicíny a filozofie pracoval ako lekár v Prahe a Piešťanoch. Na štúdiách v Prahe bol aktívny v študentskom spolku Detvan, prispieval do časopisu *Mladé Slovensko*. V r. 1922 založil a redigoval spolu s Jankom Alexym časopis *Svojeť*, ktorý môžeme považovať za generačný nástup slovenského expresionizmu. V roku 1939 z obavy pred antisemitizmom odišiel zo Slovenska (jeho otec bol spolu s inými slovenskými židovskými občanmi deportovaný). Zomrel v Brazílii.

Z tvorby: zbierka noviel *Editino očko*, *Jazdecká legenda*; romány *Atómy Boha*, *Odlomená haluz*

AUTORSKÝ KONTEXT

Gejza Vámoš vstupuje do literatúry počas štúdia medicíny a filozofie – jeho vzdelanie a povolanie sa teda odráža aj v literárnej tvorbe (autobiografické prvky v diele, schopnosť pozorovať realitu očami vedca, vplyv učenia S. Freuda atď.). Spoločenské udalosti pôsobia na jeho citlivú dušu, a preto hľadá spôsob, ako vplyvať na ľudské svedomie a ako upozorniť človeka, aby bolo v jeho konaní viac zodpovednosti. Zbierku *Editino očko* vydal v roku 1925. Obsahuje novely, poviedky a črty zväčša s autobiografickým základom. Poviedka *Editino očko* odráža pesimistický názor autora na súdobú spoločnosť, ale aj naliehavú potrebu vystríhať človeka, usmerňovať ho a viesť.

Literárny
kontext

Pri písaní poviedky *Editino očko* Vámoš vychádzal z pozície expresionizmu, veľkú pozornosť preto venoval spôsobu poetického vyjadrenia svojich citov a pocitov. Témou poviedky je vzťah rozprávača k deväťročnej sestre Editke pred nehodou a po nej – keď prišla vinou kamarátky o oko (pri písaní úlohu jej kamarátka nešťastnou náhodou zhrdzaveným perom poranila pravé oko). Kľúčovou myšlienkou je jeho nespokojnosť s okolitým svetom (spoločenský konflikt), čo naznačujú rozvíjané filozofické úvahy o živote, a pocit vlastnej zbytočnosti (individuálny konflikt). Editu rozprávač charakterizuje konfrontáciou s povahovými vlastnosťami iných detí, ktoré vo všeobecnosti nemá rád. Vypozoroval, že Edita je hlúpučké dievčatko, nemá vlastný názor, je vážna, nekonečne dobrosrdečná, nezaujíma ju filozofia, je poslušná a učenlivá. Ani po nehode nestráca optimizmus, snaží sa utešiť brata, ktorý sa nevie zmieriť so skutočnosťou: „Oj, kde boli jej drahé modré, usmievané, vážne očká? Kde bola tá drahá tvárička? Divala sa na mňa akási zvláštna, malá, detská tvár, zmenená na nepoznanie, s výrazom ľudí, majúcich na jednom oku belmo, s výrazom, pri ktorom prejde človeka zima hrôzy a pofutovania.“ a vyčíta Bohu manipuláciu s ľudským osudom:

Z diela

Pokazený písací stroj

(experimentálna báseň)

~~PROLOG~~

Rudolf Fabry

(1915 – 1982)

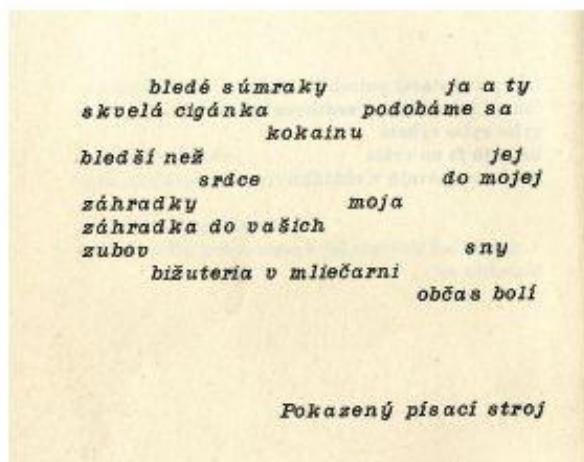
AUTORSKÝ KONTEXT

Narodil sa v Budmericiach, študoval v Prahe, pracoval v Bratislave ako úradník, neskôr vo viacerých denníkoch ako novinár. Počas pobytu v Prahe sa prostredníctvom českých prekladov zoznámil s európskou básnickou avantgardou. Bol aj výtvarník, venoval sa grafike, koláži a ilustráciám. Ilustroval napr. aj niektoré nadrealistické zbierky. **Z tvorby:** zbierky *Utaté ruky*, *Vodné hodiny hodiny piesočné*, *Ja je niekto iný* (vrchol slovenskej nadrealistickej poézie)

R. Fabry v zbierke *Utaté ruky* využíva výrazové postupy dadaistov (princíp tzv. rozstrihanej básne, nezmyselné alebo existujúce detské riekanky vložené do autorského textu, slovo ako veršotvorný prvok; negácia všetkého, čo dovtedy v lyrike platilo) a surrealistov (prihlásil sa k tzv. *kľčovitej kráse* – využil metódu **voľného radenia asociácií**, voľný beh fantázie a obraznosti, kde jeden obraz vyvoláva v mysli ďalší obraz). Svojou zbierkou predbehol manifest slovenského nadrealizmu (*Áno a nie* z roku 1938). Ako jeden z mála nadrealistických autorov sa pokúsil o **automatický text** (nie len o jeho simuláciu), aby vyjadril svoj postoj k svetu a k tradičnej lyrike. V jeho literárnej tvorbe sa odráža aj jeho výtvarná tvorba.

Literárny
kontext

Ukážka 35

R. Fabry: *Utaté ruky* (1935)

Úlohy k ukážke 35

1. Čo vo vás evokujú obrazy: *záhradka do vašich zubov*; *bižuteria v mliečarni/mliečarni*. Porovnajte si navzájom svoje asociácie.
2. Vysvetlite vzťah medzi obsahom básne, formou a žánrovým zatriedením.
3. Usporiadajte roztrúsený text básne do ľubovoľných veršov a strof. Prečítajte výsledok. (Nezabudnite na názov básne a jeho umiestnenie.)
4. Rozdeľte text zvislými čiarami na tri časti a zapíšte ho do strof. Prečítajte stĺpce ako súvislé strofy. Komentujte výsledok.

5. NÁVRAT K SPOLOČENSKEJ FUNKCII LITERATÚRY

Majster a Margaréta

(experimentálny román s prvkami grotesky)

Michail Afanasievič Bulgakov

(1891 – 1940)

AUTORSKÝ KONTEXT

Ruský prozaik a dramatik, ktorý vďaka vzdelanému otcovi spoznal západoeurópske náboženstvá a svetovú literatúru. Vyštudoval medicínu, ale po vojne sa živil písaním. Inklinoval aj k hudbe a k divadlu. Od roku 1927 mal zakázané publikovať. Sám sa považoval za autora divadelných hier, ale bol nútený venovať sa aj publicistike, baletu a scenáristike. Žiadal o povolenie emigrovať, ale nedostal ho. Zomrel v Moskve ako neznámy autor.

Z tvorby: divadelná hra *Dni Turbinovcov*; životopisný román *Život pána Moliéra*; novely *Psie srdce*, *Osudné vajcia*, *Diaboliáda*

... je majster na vytváranie jednoliateho celku z reality a fantázie. Pre svoje satirické prózy si vyberá množstvo reálnych detailov z moskovského života dvadsiatych rokov... Je to umelec spätý mnohými neviditeľnými nitkami s pohybom európskej kultúry, v domácej literatúre pokračovateľ Gogola a Saltykova-Ščedrína. Je to umelec, ktorý neveril, že možno život násilne pretrhávať, aj keď v mene veľkých a vznešených cieľov.

Ivan Slimák

Z deja

Násilne umlčaný profesor histórie (Majster) napísal román o Pilátovi, ale vydavateľstvo mu ho odmietne vydať. Dostane sa do psychiatrického ústavu a tu rozpráva smutný príbeh odmietnutého románu a príbeh svojej lásky k Margaréte. V druhej časti sa dostáva do popredia Margaréta, ktorá sa spojí s peklom, aby oslobodila Majstra, uväzneného na psychiatrii. S pomocou diabľovho sprievodu zdemoluje Dom spisovateľov, nepriateľov Majstrovho diela, a stretáva sa s Majstrom na plese v pekle. Oboj však chýba sila do života, a preto ich diabol s pomocníkmi vyprevadí do tichej večnosti.

Literárny kontext

Román (tzv. román v románe) má dve dejové línie navzájom sa významovo dopĺňajúce – príbeh Majstra s faustovským osudom a literárny príbeh Piláta Pontského. Príbeh Piláta, ktorý dá zo strachu ukrižovať nevinného Krista, možno vnímať ako symbolickú paralelu s pomermi v Sovietskom zväze i s osobnou autorovou skúsenosťou. Dá sa uvažovať aj o tretej dejovej línii „temných síl“ (vpád diabľovej suity do Moskvy), ktoré paradoxne pomáhajú Majstrovi vymaniť sa z osídel núteného mlčania.

K. Malevič: Žena s hrabľami (1928 – 1932)